

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2020 (Ekim/October)

Muhammed İsa Yüksek. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi: Referansları ve Sınırları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2018, 167 s.

Deęerlendiren/Reviewed by

řuayip KARATAř

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri,
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
Assist. Prof., Aksaray University, Faculty of Islamic Education, Basic Islamic Sciences,
Department of Quran Reciting and Qiraat Science
Aksaray, Turkey
suaybk@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8261-1491>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliř Tarihi/Date Received: 08/07/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 14/08/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2020

Atıf / Citation: Karatař, şuayip. “Muhammed İsa Yüksek. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi: Referansları ve Sınırları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2018, 167 s.”.
Tefsir Araştırmaları Dergisi 4/2 (Ekim/October 2020), 668-674.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Copyright © Published by The Journal of Tafsir Studies

Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

Kur'ân âyetlerini doğru anlama çabasında metin içi ilişkileri yansıtan iç bağlam ve metnin tarihî, sosyal ve kültürel şartlarını yansıtan dış bağlam, dikkate alınması gereken en önemli unsurlardandır. Modern dönem dilbilim çalışmaları ile oldukça ilgi çeken bir konu haline gelen bağlam, İslam dünyasının gündemine İbrahim Enis, Temmam Hassan ve Kemal Beşir gibi çağdaş Arap dilbilimcilerin çalışmalarının etkisiyle girmiş, özellikle bu sürecin akabinde Kur'ân'ın anlaşılmasında bağlamın önemi, araştırmaların konusu olmaya başlamıştır.

Bağlamın Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesindeki katkısına ve bu alandaki önemine istinaden Muhamme İsa Yüksek tarafından kaleme alınmış olan çalışma, özellikle tefsir akademisine katkısı ve kendi içerisinde barındırdığı iddiası ve bu iddiasını ispat çabasının yerinde ve uygun görülmesi nedeniyle tanıtım için tercih edilmiş, okunduktan sonra tanıtılmasına karar verilmiş ve bu gözle tekrar okunmuştur.

Bu tanıtımla genelde tefsir, özelde ise bağlam konularına ilgi duyan okuyuculara kitap hakkında tadımlık bilgi sunma ve ilgililerde kitaba karşı bir merak uyandırma amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak kitap içeriği hakkında kısaca bilgi verilmiş daha sonra ise kitabın başlıkları öne çıkarılarak ele aldığı konuları, yer yer iddiaları, kullandığı bazı referansları da verilmek suretiyle konuları özetlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca okuyucunun merak ettiği bilginin detayına kolay ulaşabilmesi adına kitaba dair verilen bilgilerin sonunda kitabın sayfa numaraları parantez içerisinde verilmiştir.

Çalışma, ön söz, giriş, dört ana başlık ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Ön sözde modern dönemde yapılan dilbilim çalışmalarının sözün veya metnin anlamlandırılmasında bağlamın etkisine dair açmış olduğu çığır, İslâm dünyasında bu konuda yapılan çalışmaların hemen hepsini tetikleyen en önemli sebep olarak zikredilmektedir. Yapılan çalışmaların çoğunda, klasik literatür ve anlam teorilerinin bağlamı ihmal ettiği veya “siyak teorisi”nin “batılı bağlam/context teorileri”nden farkının olmadığı gibi benzer iki uç noktada bazı tespitlerin yapıldığı haber verilmektedir. Bu nedenle kitap, başlangıçta klasik literatürde nassın anlamlandırılmasında kullanılan metin içi ve metin dışı bilgilere kaynaklık eden ilimlerin tespitini ve ulaşılan verilerin sınırlarını epistemolojik açıdan tespit etmeyi kendisine sorun/sal edinmekte, klasik anlam teorilerinin bağlamı kullanım yöntemleri ile alanlarını belirlemeyi hedeflemektedir.

Girişte, Batı'da dil/yorum bilimcileri tarafından yapılan çalışmaların da etkisiyle İslam dünyasının bağlam meselesini tartışmaya başladığına değinilmekte. Bu durumun sonucu olarak bağlamın, son yıllarda, hem ülkemizde hem de Arap dünyasında onlarca eser ve akademik çalışmaya konu olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmaların bazılarında klasik anlam metotlarının başından beri bağlam bilgisini kullandığı savunulurken, bazılarında ise klasik anlama metotlarının bağlam bilgisini

ihmal ettiği, usûl-kelâm ilimlerinin bağlamı dikkate almayarak, metni istediği gibi kullanmayı amaçladığı iddialarının dile getirildiğine değinilmektedir (s. 11-15).

Giriş kısmında ayrıca fıkıh ve kelâm disiplinlerinde Kur'an'ın hitap düzeyinin ihmal edilip âyetlerin bağlamsal unsurlardan mücerret, salt dilsel bir veri olarak değerlendirildiği, şer'î ilimlerin ve klasik anlam teorilerinin bağlamı dikkate almadığı iddiası eleştirilmekte (s. 16-19). Klasik usûlün bağlamın unsurlarını ne ölçüde dikkate aldığı veya metni anlamada ve yorumlamada bu unsurlara ne derece önem verdiği meselesinin batılı bağlamın merkeze alındığı bir çalışma alanında değil; klasik anlam teorilerinin anlaşılmasına çalışıldığı bir alanda tartışılması gerektiği savunulmaktadır. Buna uygun olarak da klasik literatürün bağlamı dikkate alıp almadığının klasik literatürden yola çıkılarak araştırılması gerektiğine değinilmekte. Bu minvalde, klasik anlam teorilerinin referanslarının tespit edilmesi ve bu referansların kullanım keyfiyetlerinin açığa çıkarılması gerektiği belirtilmektedir (s. 20-25).

Çalışmanın “Bağlam Teorisinin Aidiyeti” isimli birinci başlığında dil, sözcük, dizge, anlam ve bağlam kavramlarının analizi yapılmakta; bağlam (context) kelimesinin 20. yüzyılda Batı dilbilim çalışmalarının sonucunda ortaya çıktığı ifade edilerek J. R. Firth (öl. 1960) ve Ferdinand de Saussure (öl. 1913) gibi dilbilimcilerin kavramın gündeme gelmesindeki katkılarına değinilmektedir. Yazar, Batılı dillilerin bağlam kavramını çoğunlukla kelimelerin önündeki ve arkasındaki kelimeleri belirtmek için kullandıklarına değinerek bağlamı kelimelerden ziyade konuşan ve yazanın bildiği, mesajına örtülü olarak etki eden unsurlar olarak ifade etmekte (s. 35). Dolayısıyla bağlamı muhatap konumundaki kimsenin bilmesi gereken, mesajın öncesi ve sonrasındaki bilgileri, dilsel özelliklerini, konusunu, amacını, bütünlüğündeki ana fikri, temel ilke ve prensipleri, bu mesajın oluşumuna dolaylı olarak etki eden zaman ve mekân faktörleri, bireysel özellikleri, mesajın içerisindeki kelime ve kavramlar arası ilişkileri içine alan bütün olarak tarif etmektedir (s. 29-35).

“Anlama ve Nesnellik” konusunda dilin, zihni alandan vücut alanına kadar anlamın teşekülünde bir araç olduğuna değinen yazar, anlamayı sözün ne dediğini değil ne demek istendiğini kavramaya dönük bilinçli bir eylem olarak tanımlamaktadır. Bu aşamada bağlam bilgisinin dil ile ifade bulan sözden kastedilen mananın sağlıklı bir şekilde tespit edilmesinde önemli olduğunu hatırlatmakta ve muhatapın sahip olduğu bütün farklı durumların anlaşılana etki edebileceğini vurgulamaktadır (s. 36-38). Bağlam bilgisi olmaksızın doğru anlama ulaşmanın imkânsızlığı ve bu bilginin okunmasında nesnelliğin sağlanmasının imkânsızlığı olmak üzere iki uç noktaya değinen yazar, özellikle dini metinler söz konusu olduğunda kullanılan dilbilim, anlambilim ve yorum bilim teorilerinin

aidiyetinin dikkate alınmasının gerekliliğini hatırlatmaktadır. Ayrıca yazar, Kur'ân'ın anlaşılması açısından bağlam ile ilgili örnek verilen uç iki görüşün işlevselliğindeki problemlere karşın Batı dilbilim ve hermenötik çalışmalarında zaman zaman anlamaya çalışanın adeta yazarın metin üzerindeki belirleyiciliğini eline aldığı ve metin ile bağlam üzerinde hegemonya kurmaya çalıştığı gözden kaçırılmaması gerektiğini ifade etmektedir (s. 38-41). Batı dil felsefesinin, kaynağı vahiy olan dinî metinle kaynağını kültür ve sosyal gruplardan alan herhangi bir edebî metin arasındaki bir ayrım gözetmemesi yazarın bu tespitini haklı çıkarmaktadır.

Yazar, klasik anlam teorilerinin nassı anlama noktasında bağlamı dikkate alıp almadığı sorununun masaya yatırmadan evvel klasik literatürde bağlamı ifade eden makam, hal, siyak, sibak ve muktezâ-yı hâl gibi ıstılahların analizini yapmakta. Bu anlamda modern dönem tefsir ve dil sahalarında çalışmalar yapanların, bağlamı zikredilen ıstılahlarla eşleştirirken Batı'da yapılan dilbilim çalışmalarının ve bu çalışmaların bir ürünü olan bağlam teorisinin etkisinde kaldıklarının da altını çizmekte. Bu çerçevede yazar, bağlamın (context), çağdaş Arap dili çalışmalarında hem dizgisel bağlamı (linguistic context) hem de dış bağlamı (context of situation) karşılayacak şekilde "siyak" terimiyle ilişkilendirilmesinin olumsuz sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekmekte. Buna göre belki de kimi araştırmacılar tarafından Batı medeniyetinin yeni keşfettiği bir olgunun İslâm medeniyetinde başından beri bulunduğunu ispat sadedinde, yer aldığı ilk dönem metinlerinde bile siyak terimine bu geniş manayı yüklemelerinin klasik metinlerin anlaşılmasında soruna yol açabileceğini belirtmektedir. Daha sonra yazar, İmam Şâfiî (öl. 204/820), Gazalî (öl. 505/1111), Sekkâkî (öl. 626/1229), İzz b. Abdisselâm (öl. 660/1262), Şatıbî (öl. 790/1388) gibi isimlere atıflar yaparak konuya açıklık getirmektedir (s. 42-53).

"Ulûmü'l-Kur'an'da İç Bağlam" isimli ikinci ana başlığında yazar, münâsebât ilminin (tenâsübül'-ây ve's-suver), tam olarak metin içi bağlamı kendisine konu edindiğine değinmekte. Metin içi bağlamın tartışıldığı zeminde, Nazzam (öl. 231/845), Rummânî (öl. 384/994), Hattâbî (öl. 388/998), Bakıllânî (öl. 403/1013), Cürcanî (öl. 471/1078-79) ve Bikâî (öl. 885/1480) gibi dil âlimlerinden atıfla icaz konusunda bazı değerlendirmelerde bulunarak bu tartışmaların bizzat Kur'ân metninin iç yapısına dair olduğunu dolayısıyla da münâsebât ilmi etrafında Kur'ân metninin iç yapısında söz konusu olan bağlantılara dair yapılan tespitlerin aynı zamanda Kur'ân'ın icaz yönünü açığa kavuşturduğunu belirtmektedir (s. 67-88).

"Ulûmü'l-Kur'an'da Dış Bağlam" isimli üçüncü üst başlığın girişinde yazar muhatapların durumunu dikkate alan Kur'ân dili ve üslûbunun nüzûl boyunca uğradığı başkalaşımın bilinmesinin Kur'ân'ın anlaşılması ile bizzat ilintili bir konu olduğuna ve bu durumun ilahi hitabın yöneldiği

sosyal ortama dair verilerin, hitabın ne dediğinin ötesinde ne demek istediğinin ne zaman, nerede ve nasıl dediğinin tespitine imkân tanıdığına değinmektedir (s. 97-105). Ayrıca bölümün sonralarında Mekkî-Medenî ayırım kuralları (Davâbit) ve özellikleri (Hasâis) üzerinde durularak üslûp ve içerik özelliklerini maddeler halinde ele almaktadır (s. 106-111). “Ayrım Kriterlerinin İmkânı ve Pratik Değeri” isimli alt başlığında yazar, Kur'an ilimleri içerisinde rivayet incelemesi, nasların gözden geçirilmesi ve doğru tarih bilgisi gibi malumatlara en çok ihtiyaç duyan ilmin Mekkî-Medenî olduğuna değinmekte. Ayrıca sebep-i nüzûlün rivayet tenkidine daha çok muhtaç olduğunu belirterek söz konusu rivayetlere dair ayırım kriterlerinin neler olabileceğini, kriterlerde tercihlerin neye göre ve nasıl yapılacağını bazı âyetlerle örneklendirerek ve bazı âlimlerden atıflar yaparak konuyu etraflıca ele almaktadır (s. 111-119).

Yazar, bu bölümde, Münâsebâtü'l-Kur'an ve Mekkî-Medenî ilimlerinin klasik anlama metotları açısından kaynaklık değerini, “*Kur'an'ın anlaşılmasında bağlam dikkate alınmış mıdır?*” sorusundan ziyade “*Klasik anlam metotlarının Kur'an'ın anlaşılmasında kullandığı bağlam bilgilerinin ulümü'l-Kur'ândaki kaynağı nedir?*” sorusu üzerinden okumakta. “*Kur'an'ın anlaşılmasında bağlam bilgilerinin ve bağlam bilgilerini ihtiva eden Münâsebâtü'l-Kur'an ve Mekkî-Medenî ilimlerinin sınırları nedir, ne kadar kesinlik ifade ederler?*” soruları ile de klasik anlama metotlarının bağlam bilgilerini kullanma noktasında modern dönem teorisi ile olan yöntem farklılığını anlamlandırmaya çalışmaktadır (s. 111-119)

Çalışmanın “Bağlam Bilgisinin Sınırları” isimli son ana başlığında yazar, bağlamın mahiyetiyle ilgili bazı tespitler yapmakta. Modern dönemde yapılmış bazı çalışmalardaki *söylenmeyeni söylenenden öte söylenmek istenen konumuna yükseltme* ve *nassın söylenmeyeni söylediğini ispat etme* girişimleri Ebû Zeyd (öl. 2010) üzerinden örneklendirilerek anlatılmaktadır. Yazara göre bu konuda dikkat edilmesi gereken husus, naslar yorumlanırken olgunun dikkate alınmasından daha çok olgunun mahiyetidir. Ve olgu statik bir gerçeklik değildir, yorumcunun değerlendirmesinden uzak da kalmaz. Bu nedenle sosyal bilimlerde olgusal bir gerçeklikten bahsetmek de var olan gerçekle bağdaşmamaktadır (s. 123-129).

“Bağlam Bilgisinin Aidiyeti ve Nesnellik Sorunu” başlığıyla yazar, bağlam unsurlarının nassın anlaşılmasına katkı sunabilmesi için münâsebât, sebep-i nüzûl ve Mekkî-Medenî gibi ilimlerin iyi işletilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu manada Mekkî-Medenî ilminin naklî bir ilim olmasına rağmen zannî tespitlerin varlığı, ne zaman indiğiyle ilgili hakkında rivayet bulunmayan veya rivayetlerin ihtilaf ettiği âyetleri de içine alacak şekilde tam bir tertibe ulaşması oldukça önem arz etmektedir. Burada yazar, gerek iç bağlam gerekse dış bağlam konusunda belirleyici olanın nakil veya delaleti kat'î olan nass, dil, şeriat, örf gibi unsurlar olduğunu, akli ve zihni gerekçelerle yapılacak

tespitlerin ve kurulacak irtibatların genel geçer olmadığını belirtmekte. Ayrıca ilgili tespitlerin belirlenmesi hususunda münasebet kurulamayan veya hakkında rivayet bulunmayan durumlarda tekelüften kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır (s. 130-139). Son olarak yazar, sonuç kısmında, çalışmada değindiği tüm konuların genel bir çerçevesini çizerek çalışmasını noktalamaktadır.

Kitabın içeriğine bakıldığında isminin içindekiler kısmını tamamıyla yansıttığı bu anlamda kitap başlığının yerinde bir tercih olduğu söylenebilir. Yazarın, bazı başlıklarda konuyla ilgili farklı görüşleri serd ederken katılıp katılmadığı yerlere değinmesi, katılmadığı görüşleri de açıkça ifade etmesi, ilgili görüşlere katılmama nedenini belirtirken görüşün zayıf tarafını da ayrıca belirtmesi üslûp bakımından çalışmanın olumlu tarafları arasında zikredilebilir. Ayrıca çalışmada temel kaynakların referans alınması, izah edilmesi gereken yerlerde birer örnekle konunun detaylandırılması hem konunun kolay anlaşılmasına hem de okuyucunun ayrıntılarda boğulmamasına katkı sağlamıştır.

Çalışmanın içindekiler kısmında, farklı bir üslûp kullanılarak, bölümlene olmaksızın başlıklandırılması, alt başlıklara numara verilmemesi gibi durumlar çalışmanın teknik düzeni açısından olumsuz bir görüntü verse de metin ve içerik uyumu açısından bu durumun çok da sorun olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat yine de başlıklandırmada takip edilen yöntemle veya bölüm-başlık sıralamasıyla ilgili bazı gerekçelere giriş kısmının son paragrafında daha detaylı bir şekilde yer verilebilirdi.

Kitapta ele alınan başlıklar arasında yumuşak geçişlerle okuyucu bir sonraki başlığa hazırlanabilirdi. Bu durumun bazı başlıklarda okuyucunun zihninde otomatikman soruyu oluşturarak gerçekleştirilebileceği gözlemlense de bazı başlıkların öncesinde, başlığa yer verme gerekçesi belirtilseydi okuyucunun çalışmanın akışı içerisinde konuları birbiri üzerine bina etmesi ve cevap arayan bazı soruları kolayca tespit edip yorumlaması biraz daha kolaylaşabilirdi. Ayrıca Mekkî-Medenî surelerin ayırım keritelerinin imkânı ve pratik değeri, isimli başlık gibi bazı başlıklar önemine binaen ayrı bir üst başlık olarak da değerlendirilebilirdi.

Klasik literatürde bağlamın referanslarının neler olduğunu, bu referansların sınırlarının kavranmasını, klasik anlam teorilerinde anlama ulaşma çabası olarak modern dönemde yapılan teori kurgularından çok daha uygulanabilirliğini ve gerçekçi bir düzeyin yakalanabilirliğinin imkânını anlaşılır bir şekilde anlatması kitabın öne çıkan olumlu tarafları arasında zikredilebilir. Okuyucu tarafından konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından kitapta işlenen konularla ilgili yer yer verilen örnekler de okuyucuyu boğmaması hasebiyle kitabın güçlü yönleri arasında değerlendirilebilir.

Netice itibariyle argümanlarını Ulûmü'l-Kur'ân'da iç-dış bağlam diğer ana başlıklarında Mekkî-Medenî, sebab-i nüzûl gibi konulara değinerek ortaya koyan bu çalışma, literatüre önemli bir

katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan kitabın ilgili okuyucu kitlesi için hem içerik hem üslûp yönüyle faydalı bir çalışma olduğu ve bağlam bilgisinin referans ve sınırlarının belirginleştirilmesinin imkânı konusunda önemli bir boşluğu doldurduğu ifade edilmelidir. Bu manada kitabın, giriş kısmında sunmayı iddia ettiği tezini okuruna sunduğu da rahatlıkla ifade edilebilir.